

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

САЙ НАТАЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА

УДК 339.543(477.83),,8/19”

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МИТНОЇ СПРАВИ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ З ІХ ст. ДО 90-х рр. ХХ ст.
(НА МАТЕРІАЛАХ ЛЬВІВСЬКОЇ МИТНИЦІ)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави та права України Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Курило Тетяна В'ячеславівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного права та процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Никифорак Михайло Васильович,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

кандидат юридичних наук, доцент
Присташ Лідія Тихонівна,
Юридичний інститут Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «___» червня 2011 р. о «___» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.03 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в загальній бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано «___» травня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Ю. Настасяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Відповідно до Конституції України серед найважливіших завдань Української держави є забезпечення економічної безпеки, а найефективнішим засобом реалізації цієї функції – проведення виваженої митної політики та ефективна організація митної справи.

Митна справа як об'єкт законодавчого регулювання є нормативно-правовою формою реалізації відповідної державної митної політики.

Митне законодавство України на сучасному етапі розвитку має відповідати загальновизнаним міжнародним, передусім європейським, стандартам і потребує ґрунтовного наукового дослідження в усіх аспектах. Це стосується і історико-правових проблем еволюції митного законодавства, і митної справи на території України загалом та в окремих її регіонах.

Досі майже не досліджено процесу і, відповідно, пов'язаних із ним проблем становлення та розвитку митної справи в регіонах України. Еволюцію митної справи і митної політики в Західній Україні, потрібно розглядати обов'язково зважаючи на те, що в різні історичні періоди західноукраїнські землі входили до складу Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Польського Королівства, Речі Посполитої, Австрійської імперії, Австро-Угорщини, Другої Речі Посполитої, УРСР (у складі СРСР) та інших держав.

Торговельні, зокрема митні, відносини на українських землях у дорядянський період розглядали у своїх працях М. Грушевський, В. Демченко, І. Козловський та ін. З-поміж учених радянського періоду митну справу досліджували М. Брайчевський, Б. Михайлов, Л. Марков, А. Потяєв, К. Сандровський, Б. Уваров.

Окремі аспекти еволюції митної справи і митного законодавства України та її західного регіону висвітлено у працях українських науковців: В. Чорного, Г. Спектора, Л. Деркача, О. Сидоренка, В. Кульчицького, Б. Тищика, Й. Рисіча, В. Барковського, О. Дячка, Є. Додіна, С. Ківалова, Б. Кормича, І. Бережнюка, П. Пашка, Ю. Дьоміна, Р. Шишка, В. Сергієнка, О. Гребельника.

Заслуговує на увагу дослідження А. Кольбенка «Історико-правові аспекти утворення та діяльності митних органів України». Відповідно до історичного досвіду тут проаналізовано процес формування, структуру та роль митних органів, зокрема і на західноукраїнських землях, з метою вдосконалення їхньої діяльності.

Необхідно виділити дисертацію А. Мицак «Становлення та розвиток митного законодавства на території України». Авторка здійснила історико-правовий аналіз еволюції митного законодавства України від часів Київської Русі до сучасності, приділивши увагу розвиткові відповідних митних норм на західноукраїнських землях.

Однак досі немає комплексного історико-правового дослідження проблем становлення та розвитку митної справи на західноукраїнських землях з найдавніших часів до сьогодення (на матеріалах Львівської митниці). Саме це і зумовлює актуальність теми проведеного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації безпосередньо пов'язана з правовими аспектами таких науково-дослідних робіт: «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853) і «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) Львівського державного університету внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження – здійснити історико-правовий аналіз еволюції митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Львівської митниці).

Досягнення поставленої мети вимагало вирішення таких *завдань*:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблеми, її історіографію та джерельну базу;
- визначити особливості митних відносин у Галицько-Волинському князівстві та їх правову основу;
- охарактеризувати правове регулювання митної справи на західноукраїнських землях у період їх перебування у складі Польського Королівства та Речі Посполитої;
- оцінити стан митної справи на західноукраїнських землях в умовах Австрійської абсолютної монархії та Австро-Угорської імперії;
- з'ясувати організаційно-правові особливості формування і діяльності митних органів на західноукраїнських землях у складі Польської республіки (Другої Речі Посполитої);
- проаналізувати організацію митної справи на Західній Україні в період гітлерівської окупації;
- встановити особливості митного законодавства та митних відносин у період входження західноукраїнських земель до складу УРСР (СРСР) (у довоєнний та післявоєнний періоди);
- відстежити становлення та розвиток національної митної справи в Україні та на західноукраїнських землях (на матеріалах Львівської митниці) в умовах незалежності;
- розробити пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення регулювання митної справи в Україні у контексті гармонізації митного законодавства України з міжнародно-правовими стандартами.

Об'єктом дослідження є процеси становлення та розвитку правового регулювання митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст.

Предметом дослідження є історико-правові особливості та закономірності становлення та розвитку митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Львівської митниці).

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить система загальнонаукових та спеціально-наукових методів.

Діалектичний метод дав змогу оцінити особливості еволюції митної справи на західноукраїнських землях. Історико-правовий метод – використано для

визначення закономірностей становлення та розвитку митної справи Західної України на різних історичних етапах (розділ 2). На основі порівняльно-правового методу здійснено порівняльну характеристику вітчизняного та зарубіжного митного законодавства, а також українських та міжнародно-правових актів з питань митної справи (підрозділ 3.2.). Для аналізу нормативно-правових актів, які сприяли регулюванню митної справи в різні історичні періоди, застосовано формально-юридичний метод (підрозділи 2.3., 3.1.). Структуру, функції, повноваження митних органів визначено за допомогою структурно-функціонального методу (підрозділи 2.2., 2.3., 3.1.). Завдяки статистичному методу узагальнено документальні відомості щодо кількості товарів, вантажів, транспортних засобів, громадян, що перетинали митний кордон.

Вказані методи дозволили всебічно проаналізувати процеси становлення та розвитку митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст., систематизувати великі за обсягом емпіричні дані та отримати науково вивірені результати.

Науково-теоретичною основою дисертації є напрацювання фахівців у галузі історії держави і права, митного права, теорії управління тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали та документи Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного архіву Львівської області, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, а також статистично-довідкові матеріали, які відображають практичну діяльність Державної митної служби України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим системним комплексним історико-правовим монографічним дослідженням, у якому з використанням сучасних методів пізнання висвітлено проблеми становлення та розвитку митної справи на західноукраїнських землях із IX ст. до 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Львівської митниці).

Основними результатами виконаного дослідження, що зумовлюють його наукову новизну, є такі положення і висновки:

уперше:

- комплексно проаналізовано стан наукового дослідження еволюції митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Львівської митниці);

- доведено, що становлення та розвиток митної справи на західній Україні потрібно досліджувати в контексті еволюції митного законодавства та політико-економічного розвитку держав, до складу яких у різні історичні періоди входили західноукраїнські землі;

удосконалено:

- дослідження правової основи митної справи та її особливостей в західноукраїнському регіоні у складі Галицько-Волинського князівства, правового регулювання митної справи на західноукраїнських землях в період їх перебування у складі Польського Королівства та Речі Посполитої на підставі архівних матеріалів, що стосуються функціонування Львівської митниці (IX – друга пол. XVIII ст.);

- висвітлення еволюції митної справи на західноукраїнських землях у період їх входження до Австрійської та Австро-Угорської імперій (друга пол. XVIII ст. – початок XX ст.);

- аналіз організаційно-правових особливостей формування та діяльності митних органів на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої на підставі архівних матеріалів, що висвітлюють діяльність Львівської митниці;

набули подальшого розвитку:

- історико-правові дослідження стану митної справи в Західній Україні в період гітлерівської окупації на основі архівних матеріалів;

- дослідження митного законодавства та митних відносин у період входження західноукраїнських земель до складу УРСР (СРСР) (у довоєнний та післявоєнний періоди);

- дослідження історико-правових особливостей становлення та розвитку національної митної справи в Україні та на західноукраїнських землях (на матеріалах Львівської митниці) в умовах незалежності;

- пропозиції щодо вдосконалення організації митної справи в Україні у контексті гармонізації вітчизняного митного законодавства з міжнародно-правовими стандартами та вимогами Європейського Союзу.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення та висновки сприятимуть:

- у науково-дослідній сфері – розробці актуальних історико-правових проблем організації митної справи в Україні та на західноукраїнських землях в різні історичні періоди; визначенню шляхів адаптації та гармонізації національного митного законодавства до міжнародно-правових стандартів;

- у правотворчості – вдосконаленню нормативно-правового та методичного забезпечення митної справи; підвищенню ефективності управління через розмежування повноважень і відповідальності посадових осіб та очолюваних ними структур;

- у навчальному процесі – використанню їх під час проведення занять із курсів «Історія держави і права України», «Митне право», а також для розробки навчальних програм та методичних рекомендацій, посібників і підручників.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки, практичні рекомендації, пропозиції обґрунтовано автором самостійно на підставі особистих досліджень у підсумку опрацювання та аналізу значної кількості наукових, архівних, нормативних і статистичних джерел.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Окремі положення дисертації доповідали на всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 28 вересня 2009 р.), круглих столах «Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 22 травня 2009 р.), «Загальні проблеми правотворення в Україні» (м. Львів, 26 березня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Українство у світі: Україна є там, де живуть українці» (м. Чернігів, 17 травня 2009 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання

юридичної науки – 2010» (м. Львів, 14 травня 2010 р.), всеукраїнському круглому столі «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 23 травня 2009 р.), звітній науковій конференції «Економічна безпека і право: проблеми та шляхи вирішення» (м. Львів, 25 лютого 2011 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в чотирьох статтях, опублікованих у фахових юридичних виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 185 сторінок. Список використаних джерел (171 найменування) розміщено на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність; висвітлено ступінь наукової розробки проблеми; визначено мету і завдання дослідження, його методологічну і теоретичну основу; розкрито зв'язок обраної теми з науковими програмами, планами, темами; сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їхнє практичне значення; наведено відомості щодо структури й обсягу роботи.

У **Розділі 1 «Теоретично-методологічні засади, джерельна база та історіографія дослідження»** проаналізовано поняття «митна справа» та висвітлено основні етапи становлення й генезису митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до сьогодення.

Сформульовано тезу, що для належного історико-правового аналізу еволюції митної справи на західноукраїнських землях потрібно з'ясувати сутність самого поняття «митна справа». При цьому наголошено на недоцільності ототожнювати поняття «митна справа» та «митна політика» або визначати митну політику як складову митної справи. Адже митна політика – ширше поняття, ніж митна справа, з уваги на те, що остання є лише засобом реалізації державної митної політики, і саме митна політика визначає основні цілі, завдання та функції митної справи.

Зазначено, що пізнання будь-якої історико-правової тематики потребує чіткого визначення джерельної бази дослідження.

Отож, у першому розділі дисертації увагу акцентовано головню на огляді та аналізі нормативних актів з питань митної справи, що ухвалені та діяли в різні історичні періоди в Західній Україні, а також на працях вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених відповідній тематиці.

Обґрунтовано, що під час аналізу основних напрямів історіографії митної справи в Західній Україні обов'язково слід враховувати той факт, що упродовж своєї історії західноукраїнські землі входили до складу різних держав. Тому питання еволюції митної справи на території західноукраїнського регіону розглянуто в контексті розвитку митного законодавства та аналізу правових джерел різних історичних періодів і в тих державах, до складу яких входили західноукраїнські землі.

Вказано, що огляд монографічних джерел, навчальних та наукових видань, тією чи іншою мірою присвячених історії становлення та розвитку митної справи в Україні, і в західноукраїнському регіоні зокрема, дав змогу стверджувати, що в науковій літературі різних часів відображено процес пошуку оптимальної моделі організації митної справи, яка дозволила б ефективно виконувати поставлені державою завдання.

У **Розділі 2 «Стан митної справи на західноукраїнських землях з IX століття до здобуття Україною незалежності (серпень 1991 року)»** досліджено еволюцію митної справи в західноукраїнському регіоні від найдавніших часів до сьогодення.

У *підрозділі 2.1. «Митна справа на західноукраїнських землях від часів Галицько-Волинського князівства до другої половини XVIII ст.»* акцентовано увагу на тому, що зовнішньоекономічні зв'язки на загальнодержавному і на регіональному рівнях є одним з головних показників розвитку держави, її ролі в міжнародних відносинах. З цього погляду вивчення економічних контактів, нормативних та описових джерел Галицької та Волинської земель у період їх перебування у складі Київської Русі і самостійного державного існування, є необхідною умовою для створення загальної історико-правової картини розвитку митної справи на західноукраїнських землях. Увійшовши в останній чверті X ст. до складу Київської Русі, названі території почали відігравати помітну роль в її міжнародних економічних відносинах. Вигідне географічне розміщення західноукраїнських земель, а також формування митниць, портів, торговельних площ, складів товарів сприяли зростанню ролі Галицько-Волинського князівства та розвитку митної справи на його теренах. Важливими центрами ремесла і торгівлі та митних відносин на той час стали такі міста, як: Галич, Звенигород, Володимир, Лучеськ (сучасний Луцьк), Львів, Белз та ін.

Саме Галицько-Волинське князівство після занепаду Київської держави упродовж ста років (з другої половини XIII ст. до другої половини XIV ст.) було опорою української державності. У цій ролі обидва князівства прийняли велику частку давньоруської спадщини й водночас чинили опір захопленню західноукраїнських земель Польщею. Отож у переломний момент історії вони зберегли політичну, національну і релігійну ідентичність українців.

Послаблення Галицько-Волинського князівства призвело до суттєвих змін. Відтоді українські землі більше не були серцевиною важливих політичних об'єднань, а доля населення України, за винятком кількох коротких періодів національного самоствердження, вирішувалася в таких далеких столицях, як Варшава, Москва чи Відень. З економічного погляду, статус України та її західного регіону поступово знижувався до рівня хоча й важливої, та все ж периферійної провінції, у якій провадження митної справи повністю контролювали інші держави.

За допомогою митниць князівська влада регулювала масштаби зовнішньоекономічних зв'язків і легалізувала діяльність іноземних купців у Галицькій і Волинській землях.

Після остаточного захоплення 1366 р. Галичини та частини Волині, Польща суворо контролювала торгівлю та митну справу в українських містах. Деяким із

них надавала значні привілеї, передбачені магдебурзьким правом. Зокрема, надане 17 червня 1366 р. магдебурзьке право Львову передбачало автономне міське управління, монополію торгівлі в місті і звільнення від мита за його межами. Водночас зазначено, що політика Польського Королівства сприяла, насамперед, концентрації міжнародної торгівлі в руках польського купецтва та встановленню повного контролю над митною справою.

Вказано, що загалом загарбання західноукраїнських земель Польщею, а пізніше входження їх до Речі Посполитої, з одного боку, сприяло позитивному впливу Заходу, його традицій та культури на населення цих територій, а з іншого – заклало підвалини гострих суперечностей. Митна політика польської влади на західноукраїнських землях характеризувалася нестабільністю та непослідовністю, митна система не набула досконалої структури, відповідно не сприяла дотриманню інтересів українського населення західного регіону.

У підрозділі 2.2. «Розвиток митної справи на західноукраїнських землях в період їх перебування у складі Австрійської, Австро-Угорської імперій та Другої Речі Посполитої (друга половина XVIII ст. – вересень 1939 р.)» зазначено, що Австрійська імперія, до складу якої 1772 р. внаслідок першого поділу Польщі увійшла Галичина, свою митно-тарифну політику здійснювала у формі державного протекціонізму. Зміст цієї політики полягав у створенні умов для розвитку національної економіки шляхом штучного обмеження імпорту іноземних товарів та одночасного сприяння національним виробникам в освоєнні закордонних ринків та підтримки експорту.

Зауважено, що після утворення у 1867 р. Австро-Угорської імперії, в результаті укладення дуалістичного договору, австрійський уряд надалі активно використовував принципи протекціоністської політики. При цьому фактично Галичина не отримувала значних капіталовкладень, а все через відсутність сформованої потужної регіональної еліти, яка мала б лобювати місцеві інтереси на західноукраїнських землях перед імперським урядом. Відповідно, митні відносини розвивались дуже повільно. Галичина перетворювалася на звичайну та пересічну економічну провінцію, порівняно з потужним Австро-Чеським промисловим регіоном, де зосереджувалися основні фінансові надходження.

Зазначено, що у грудні 1891 р. Австро-Угорщина уклала митні договори з Німеччиною, Італією, Бельгією, Швейцарією. Це давало змогу і далі значно розширювати торговельні зв'язки з цими країнами. Разом з тим значення і роль митних органів не зменшилися. Австро-Угорщина, як уже було зауважено, намагалася проводити протекціоністську політику. Імперська і місцева влада приділяли значну увагу подальшому розвитку й удосконаленню митної справи. Так, у Львові 11 квітня 1908 р. було створено Товариство галицьких митних службовців. Товариство відстоювало перед владою права митників, зокрема загиблих під час виконання службових обов'язків, організувало регулярні збори, зустрічі з обміну професійним досвідом тощо. Діяльність цієї організації була ефективною, Товариство проіснувала до 28 лютого 1935 р.

Узаконення Радою послів країн Антанти в Парижі 14 березня 1923 р. на вимогу польського уряду анексії Західної України Польщею призвело до

політичного, національного та релігійного гноблення й переслідування українського населення і повного контролю митної справи в цьому регіоні.

За окупаційними військами на Західну Україну повернулися жандарми, поліція, поміщики, почали діяти митні органи, як атрибут держави. Керманічі Польщі на чолі з Ю. Пілсудським поставили за мету упродовж декількох десятиліть повністю колонізувати ці землі, полонізувати самосвідомість населення. Цій меті слугувала потужна і розгалужена система політичних, економічних, адміністративних та поліційних заходів.

Із виникненням новітньої польської держави видають низку постанов про охорону державних кордонів. Було створено корпус прикордонної охорони, підпорядкований Міністерству внутрішніх справ, який охороняв кордони Польщі з Радянським Союзом, Литвою і Латвією, та корпус прикордонної охорони (до 1928 р. – митна охорона), підпорядкований Міністерству фінансів, який охороняв кордони з Румунією, Чехословаччиною та Німеччиною. На території Галичини прикордонну охорону здійснювали митні органи, підпорядковані Фінансовій палаті у Львові. У Польщі було засновано митні дирекції як заклади з питань збору мит та митної охорони. Львівську митну дирекцію було створено за розпорядженням Ради міністрів Польщі від 11 жовтня 1922 р., вона підпорядковувалася Міністерству фінансів.

Підсумовано, що в період перебування західноукраїнських земель у складі Австрійської, Австро-Угорської імперій, Республіки Польщі (Другої Речі Посполитої) у цьому регіоні існували митні органи відповідних іноземних держав, які впроваджували в життя свою митну політику. Українське ж населення, не маючи змоги брати участь в управлінні регіоном, зокрема у здійсненні митної справи, зазнавало політичних, національних, релігійних утисків.

У підрозділі 2.3. «Стан митної справи у довоєнний період перебування західноукраїнських земель у складі Української РСР (СРСР), нацистського Генерал-губернаторства та знову у складі УРСР (СРСР) (вересень 1939 р. – серпень 1991 р.)» обґрунтовано, що підписання в Москві 23 серпня 1939 р. німецько-радянського пакту, у результаті якого Західна Україна увійшла до УРСР, стало поштовхом до глобального світового конфлікту і у воєнні дії спершу було втягнуто західноукраїнські землі, а потім решту українських земель. Отже, на Західну Україну в цей період поширилося радянське митне законодавство, почалося формування західної митниці – форпосту СРСР.

Зазначено, що після початку Другої світової війни німецький режим в утвореному Дистрикті Галичина, який було приєднано до Генерального Губернаторства 1 серпня 1941 р., був менш суворим, порівняно з режимом на інших теренах України. З початку утворення губернаторства постало питання створення нових органів влади та, серед іншого, митних адміністрацій. Було організовано діяльність двох головних митниць – Варшавської та Львівської. Наказом від 29 жовтня 1941 р. окупаційний уряд встановлював порядок в'їзду на територію Генерального Губернаторства та виїзду з неї. В'їзд вимагав спеціального дозволу. Також діяла заборона на перевезення зброї, вибухових речовин без окремого урядового дозволу. Наприкінці 1941 р. при Львівській

митниці був утворений окремий відділ, який стягував митні збори (золотом, сріблом, цінними паперами тощо) за проведення фінансових операцій.

У повоєнний період історії західноукраїнських земель зокрема, та України загалом, УРСР (у складі СРСР) у цей час не здійснювала самостійної економічної, у тому числі, митної політики та зовнішньоторговельної діяльності. Проте здійснювались заходи з підвищення культури митного огляду, зі спрощення митних формальностей, поповнення митних структур спеціалістами з вищою освітою, що володіли іноземними мовами. Також було затверджено Правила митного огляду, пропуску ручного та несупроводжуваного багажу осіб, які прямували через державний кордон СРСР.

Після розпаду Радянського Союзу як єдиної наддержави, розпочалося формування українських митних органів.

У **Розділі 3 «Еволюція національної митної справи в умовах незалежності (з 1991 р.) та її гармонізація з міжнародно-правовими стандартами»** розкрито процес становлення митної справи України в умовах незалежності та основні етапи формування сучасної митної системи у відповідності до європейських стандартів.

У *підрозділі 3.1. «Трансформація митної справи в Україні і в західноукраїнському регіоні в умовах незалежності (з 1991 р.)»* висвітлено та проаналізовано процес становлення митної справи після здобуття Україною незалежності.

Наголошено, що складність протікання цього процесу в молодій українській державі спричинена переважно тим, що в радянські часи митні органи СРСР у складі відповідних республік загалом лише забезпечували державну монополію на зовнішньоекономічні відносини.

Отже, у спадок Україна одержала слаборозвинену митну систему, процес формування якої триває досі.

Зазначено, що державотворчі процеси, формування національного митного законодавства, розвиток інфраструктури в середині 90-х рр. ХХ ст. безпосередньо стосувалися і Львівської митниці, яка опинилася серед лідерів, щодо перерахування коштів до Державного бюджету України.

Вказано, що однією з важливих умов успішного реформування митної справи в західноукраїнському регіоні та в Україні загалом є ретельне вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання та практичної організації митних органів з низки питань – від належного використання категоріального апарату до правильної постановки цілей і коректного оцінювання діяльності митної служби.

Після прийняття Митного кодексу України 1992 р. поступово почала поживляватись співпраця України з іншими державами в митній сфері. Ця співпраця здійснювалася на рівні конкретних прикордонних митниць, територіальних митних управлінь та Державного митного комітету. За роки незалежності України вони зуміли налагодити зв'язки з митними органами багатьох держав за допомогою двосторонніх угод. Так, тільки за 1992–1995 рр. укладено двосторонні угоди про вільну торгівлю між урядом України та урядами Республіки Білорусі (17 грудня 1992 р.), Російської Федерації (24 червня 1993 р.), Республіки Вірменії (7 жовтня 1994 р.), Туркменістану (5 листопада 1994 р.),

Республіки Узбекистан (29 грудня 1994 р.), Республіки Грузії (9 січня 1995 р.) та інші угоди, за якими сторони досягнули згоди щодо взаємних заходів тарифного і нетарифного регулювання та вирішення інших митно-торговельних питань.

У 1993 р. Україна стала учасницею Генеральної угоди з торгівлі і тарифів (ГАТТ – створена 30 жовтня 1947 р., штаб-квартира в Женеві), але поки тільки як спостерігача. Це міжнародна міжурядова організація і одночасно міжнародно-правова угода у сфері зовнішньої торгівлі і митної справи різних держав. ГАТТ інколи називають «Конституцією світової торгівлі». Членами ГАТТ є понад 100 країн, на долю частка яких у світовій торгівлі більше ніж 90%.

У зв'язку з вищенаведеним, українське законодавство вимагало подальшої гармонізації з нормами міжнародного права, зокрема, що стосується митного співробітництва.

У підрозділі 3.2. «Імплементация міжнародних стандартів та стандартів Європейського Союзу до митного законодавства України» зазначено, що дуже важливим напрямом удосконалення митного регулювання є наближення України до світових митних стандартів і приєднання до міжнародних конвенцій.

Вказано, що в сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі ефективно здійснення зовнішньоекономічних операцій є неможливим без інституту, який регулював би митні відносини на світовому рівні. Таким інститутом є Всесвітня митна організація (далі – ВМО).

Акцентовано увагу на тому, що вплив ВМО на розвиток митної справи в Україні розпочався з приєднання до Конвенції про створення Ради митного співробітництва від 15 грудня 1950 р., яке відбулося в червні 1992 р.

Зазначено, що завдяки участі у ВМО Україна почала використовувати норми, що випливають із найважливіших міжнародних договорів з митних питань, серед яких: Конвенція про номенклатуру для класифікації товарів за митними тарифами від 15 грудня 1950 р. (Брюссель), Конвенція про оцінку товарів у митних цілях від 15 грудня 1950 р. (Брюссель), Конвенція про створення Ради по митному співробітництву від 15 грудня 1950 р. (Брюссель), Нью-Йоркська конвенція про митні пільги для туристів від 4 червня 1954 р., Митна конвенція про міжнародний транзит товарів 1971 р. (Відень), Митна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 березня 1973 р. (Кіото), Міжнародна конвенція про взаємне співробітництво держав щодо запобігання митним злочинам, їх розслідування і покарання за них від 9 червня 1977 року (Найробі), Митна конвенція про контейнерні перевезення 1977 р., Конвенція ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів від 27 травня 1980 р., «Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах» від 21 жовтня 1982 р. (Женевська конвенція); «Міжнародна конвенція про гармонізовану систему опису і кодування товарів» від 14 червня 1983 р. із змінами і доповненнями, внесеними Протоколом від 24 червня 1990 р. (Конвенція про ГС), «Конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. (Стамбульська конвенція); «Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур» у новій редакції (Конвенція Кіото від 26 червня 1999 р.). Вказано, що Кіотська конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, без перебільшення, вважається своєрідним кодексом поведінки держав у митних

відносинах, тобто є універсальним багатостороннім договором, метою якого є усунення розбіжностей у митних правилах і процедурах, що заважають розвитку митної торгівлі й інших видів міжнародного обміну, без завдання шкоди правилам митного контролю кожної зі сторін.

Наголошено, що однією з вимог, які Всесвітня митна організація висуває до державам-учасницям, зокрема Україні, є вжиття заходів з протидії корупції в митній сфері.

На сьогодні завдання протидії проявам корупції, її запобігання і профілактики в митній службі покладено на підрозділи внутрішньої безпеки. Правову основу їх діяльності становлять Указ Президента України від 23 березня 1998 р. № 216/98, «Про внесення змін і доповнень до Указу Президента України від 29 листопада 1996 р. № 1145 «Про Державну митну службу України», Положення про Державну митну службу України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 940, а також відомчі нормативні акти – Положення про Управління внутрішньої безпеки Державної митної служби України (наказ Держмитслужби від 3 квітня 2009 р. № 301), Положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками митної служби України (наказ Держмитслужби від 24 травня 2004 р. № 380), а також Порядок обміну інформацією з питань додержання законодавства працівниками митної служби (наказ Держмитслужби України від 8 листопада 2007 р. № 941 у редакції наказу від 4 грудня 2008 р. № 1366) та ін. Проте вищезазначені нормативні акти реалізуються неналежно і корупція в митних органах є складною проблемою.

Враховуючи зміни у митному праві Європейського Союзу та перспективні напрями його розвитку, компетентним державним органам України запропоновано здійснити ретельніший моніторинг та своєчасне ознайомлення з нововведеннями в законодавстві ЄС. Крім того, наголошено на важливості здійснення наукового аналізу національного митного законодавства та проекту Митного кодексу України з метою встановлення їх відповідності положенням чинного митного законодавства Європейського Союзу.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження, виконаного на основі аналізу історичних джерел, архівних матеріалів, чинного законодавства України, практики його застосування, а також теоретичного осмислення праць, автори яких вивчають проблеми становлення та розвитку митної справи на західноукраїнських землях, вирішено наукове завдання щодо комплексного історико-правового аналізу еволюції митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Львівської митниці) та обґрунтовано пропозиції і рекомендації з удосконалення правового регулювання митної справи в Україні.

Одержані результати дисертаційної роботи можна сформулювати у вигляді теоретичних положень:

1. З'ясування сутності поняття «митна справа» є обов'язковим для історико-правового дослідження становлення та розвитку митної справи на

західноукраїнських землях. Попри відсутність однозначного тлумачення цього терміна в законодавчих актах, висновуємо, що елементами основними, складовими митної справи є: порядок переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів, установлений законодавством України (митні правила); митне регулювання, тобто регулювання питань, пов'язаних з установленням мит і митних зборів; процедури митного контролю та оформлення («митні процедури»); боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил. Доведено, що «митна справа» і «митна політика» не є тотожними поняттями. Митну справу розглянуть як об'єкт законодавчого регулювання, що є нормативно-правовою формою реалізації митної політики держави.

2. Вказано, що під час аналізу основних напрямів історіографії митної справи в Західній Україні слід враховувати те, що в різні історичні періоди західноукраїнські землі входили до складу Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Польщі, Речі Посполитої, Австрійської та Австро-Угорської імперій, УРСР (у складі СРСР). Тому питання еволюції митної справи на території Західної України потрібно розглядати в контексті розвитку митного законодавства та аналізу правових джерел, що приймалися в різні історичні періоди і в державах, до складу яких входили західноукраїнські землі.

3. Встановлено, що з другої половини XIII ст. до другої половини XIV ст., після занепаду Київської держави, Галицько-Волинське князівство слугувало надійною опорою української державності. Переїнявши велику частку київської спадщини, обидва об'єднані князівства водночас чинили запеклий опір захопленню західноукраїнських земель Польщею. Такій історичній місії князівств сприяло і вигідне географічне розташування, і активне формування інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків (митниць, портів тощо). Митниці відігравали важливу роль у регулюванні зовнішньоекономічних зв'язків.

4. Доведено, що після остаточного загарбання у другій половині XIV ст. всієї Галичини і частини Волині, Польща суворо контролювала торгівлю та митну справу в українських містах, водночас надаючи деяким із них певних привілеїв, передбачених магдебурзьким правом. Загалом же політика Польського Королівства була спрямована на перетворення саме польських міст (Кракова, Вроцлава та ін.) на великі основні транзитні центри міжнародної торгівлі та розвитку митної справи.

5. З'ясовано, що в період перебування західноукраїнських земель у складі Австрійської, Австро-Угорської імперій, Другої Речі Посполитої та СРСР (з другої половини XVIII ст. до вересня 1939 р.) у цьому регіоні існували митні органи відповідних іноземних держав. Українське населення зазнавало політичних, національних, релігійних утисків, а територія Галичини залишалася без значних капіталовкладень.

6. Встановлено, що після Другої світової війни німецький режим в утвореному Дистрикті Галичина, який було приєднано до Генерального Губернаторства 1 серпня 1941 р., був дещо ліберальнішим порівняно з режимом на інших теренах України. Зокрема, в Генеральному Губернаторстві були відтворені та збереглися митні органи, які виконували свої функції з певними обмеженнями та під постійним контролем німецької адміністрації. Однак

нацистська політика щодо України, зокрема Західної, від самого початку, попри всі сподівання населення, була окупаційною та мала ознаки геноциду.

7. Вказано, що повоєнний період історії західноукраїнських земель зокрема та України загалом характеризується тим, що Україна не здійснювала самостійної економічної (митної також) політики і зовнішньоторговельної діяльності. Львівська митниця відіграла таку ж підпорядковану роль, як й інші митні установи УРСР (у складі СРСР). Республіка поступово втратила можливість координувати процес формування нормативної бази митної системи на своїй території. Після політичних подій 1989–1991 рр. відбувся розпад Радянського Союзу як єдиної держави. Поряд з іншими загальносоюзними інституціями припинили існування й радянські митні органи.

8. Зазначено, що після проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності Україна, перебуваючи в центрі Європи, була оточена багатьма державами з різним рівнем економіки, різними політичними цінностями і повинна була визначатись зі своїми економічними інтересами та посісти своє місце у світовій економічній інтеграції за допомогою проведення відповідної митної політики. Вбачається, що на той час найбільш оптимальною концепцією розвитку міжнародних відносин України була її дедалі активніша участь у системі політичних та економічних союзів країн Центральної Європи, при цьому вона зберігала позаблоковий статус без'ядерної держави. Однак поступово дедалі актуальнішою для нашої держави ставала потреба поглиблення її співпраці з Європейським Союзом.

9. Запропоновано здійснювати адаптацію митного законодавства України в контексті європейської інтеграції у трьох взаємопов'язаних напрямках, а саме відповідно до: а) норм і стандартів міжнародного митного права; б) стандартів та практики митного регулювання Європейського Союзу; в) внутрішньодержавних норм і стандартів митного регулювання європейських держав. Наголошено, що органам державної влади України, а саме Державній митній службі України, Міністерству юстиції України та Міністерству закордонних справ України потрібно проводити ретельний моніторинг та своєчасне ознайомлення з нововведеннями в законодавстві ЄС під час планування конкретних заходів з гармонізації національного митного законодавства зі стандартами Європейського Союзу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сай Н. Я. Становлення і розвиток митної справи у Галичині (середина XIII ст. – 1939 р.) / Н. Я. Сай // Вісник ЛьвДУВС. – 2010. – № 1. – С. 84–91.
2. Сай Н. Я. Правове становище Львівської митниці в роки II Світової війни та повоєнний період / Н. Я. Сай // Право і безпека. – 2010. – № 3 (35). – С. 51–55.
3. Сай Н. Я. Становлення і розвиток митної справи на західноукраїнських землях у період їх перебування у складі Української РСР (СРСР) / Н. Я. Сай // Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. – 2010. – № 5. – С. 258–261.
4. Сай Н. Я. Становлення та розвиток митної справи у перші роки незалежності України (на матеріалах Львівської митниці) / Н. Я. Сай // Митна справа. – 2011. – № 1. – С. 71–78.

5. Сай Н. Я. Історія розвитку митної справи в Україні / Н. Я. Сай // Українство у світі: Україна є там, де живуть українці : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (17 травня 2009 р.). – Чернігів, 2009. – С. 49–51.
6. Сай Н. Я. Політичні та економічні умови виникнення та розвитку митної справи в Київській Русі / Н. Я. Сай // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : тези доповідей всеукр. наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів, 28 вересня 2009 р. – Львів, 2009. – С. 128–132.
7. Сай Н. Я. Порівняльна характеристика митного законодавства України з законодавством інших держав щодо визначення правового статусу митного брокера / Н. Я. Сай // Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти : матер. учасників круглого столу : 22 травня 2009 р. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 177–179.
8. Сай Н. Я. Професійна етика митника України : історичний аспект / Н. Я. Сай // Загальні проблеми правотворення в Україні : зб. тез (26 березня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 125–128.
9. Сай Н. Я. Становлення і розвиток митної справи Речі Посполитої на українських землях в XIV–XVIII ст. / Н. Я. Сай // Актуальні питання юридичної науки – 2010 : тези доповідей всеукр. наук.-практ. конф., 14 травня 2010 р. – Львів, 2010. – С. 42–45.
10. Сай Н. Я. Прикордонно-митна справа в Україні: етапи зародження та становлення / Н. Я. Сай // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матер. учасників круглого столу (23 травня 2009 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 225–231.
11. Сай Н. Я. Розвиток митної справи в Україні за часів Запорізької Січі / Н. Я. Сай // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матер. учасників всеукр. круглого столу (5 березня 2010 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 137–141.
12. Сай Н. Я. Еволюція митної справи в Україні та західноукраїнському регіоні в умовах незалежності / Н. Я. Сай // Економічна безпека і право: проблеми та шляхи вирішення : тези доповідей звітної наук. конф. (25 лютого 2011 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 321–325.

АНОТАЦІЯ

Сай Н. Я. Становлення та розвиток митної справи на західноукраїнських землях з IX ст. до 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Львівської митниці). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011.

Дисертаційна робота є одним із перших в Україні спеціальних монографічних досліджень, у якому комплексно висвітлено питання становлення і розвитку митної справи на західноукраїнських землях (на матеріалах Львівської митниці) від давніх часів до сьогодення.

З'ясовано стан наукового дослідження проблеми, її історіографію та джерельну базу дослідження. Проаналізовано поняття «митна справа» та його співвідношення з поняттям «митної політики» держави.

Системно досліджено правову основу митної справи в західноукраїнському регіоні у складі Галицько-Волинського князівства, Польського Королівства, Речі Посполитої, Австрійської та Австро-Угорської імперій, Другої Речі Посполитої. Оцінено історико-правові особливості стану митної справи на західноукраїнських землях у періоди німецько-фашистської окупації, перебування їх у складі УРСР (СРСР), за часів незалежності.

Окрему увагу приділено питанням гармонізації правового регулювання митної справи в Україні з міжнародно-правовими стандартами та стандартами Європейського Союзу.

Ключові слова: митна справа, західноукраїнські землі, правове регулювання, митне законодавство, Львівська митниця, міжнародно-правові стандарти.

АННОТАЦІЯ

Сай Н. Я. Становление и развитие таможенного дела на западноукраинских землях с IX в. до 90-х гг. XX в. (на материалах Львовской таможи). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2011.

Диссертационная работа является одним из первых в Украине специальных монографических исследований, в котором комплексно освещаются вопросы становления и развития таможенного дела на западноукраинских землях (на материалах Львовской таможи) с давних времен до сегодняшнего дня.

Изучается состояние научного исследования проблемы, ее историография и база источников. Осуществлен анализ понятия термина «таможенное дело» и его соотношение с понятием «таможенной политики» государства.

Системно исследуется правовая основа таможенного дела в западноукраинском регионе в составе Галицко-Волинского княжества, Польского Королевства, Речи Посполитой, Австрийской и Австро-Венгерской империй, Второй Речи Посполитой. Дается оценка историческо-правовых особенностей состояния таможенного дела на западноукраинских землях в период немецко-фашистской оккупации, пребывания в составе УССР (СССР) и в условиях независимости.

Особое внимание уделяется вопросам гармонизации правового регулирования таможенного дела в Украине с международно-правовыми стандартами и стандартами Европейского Союза.

Отмечается, что, будучи членом Всемирной таможенной организации (ВТО), Украина присоединилась к таким международным таможенным конвенциям, как «Женевская конвенция» 21 октября 1982 г., «Стамбульская конвенция» 26 июня

1990 г., «Международная конвенция об упрощении и гармонизации таможенных процедур» («Конвенция Киото») 26 июня 1999 г. и др.

Подчеркивается, что одним из главных заданий Государственной таможенной службы Украины, Министерства юстиции Украины, Министерства иностранных дел Украины – органов, непосредственно отвечающих за проведение адаптации национального таможенного законодательства с международными и европейскими стандартами, является осуществление более тщательного мониторинга законодательства Европейского Союза и своевременное ознакомление с его новациями.

Ключевые слова: таможенное дело, западноукраинские земли, правовое регулирование, таможенное законодательство, Львовская таможня, международно-правовые стандарты.

SUMMARY

Say N. Ya. Formation and Development of Customs Matter on the Western-Ukrainian Lands from the 9th century until 90-s of the 20th century (on the materials of Lviv Customs-house). – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law in speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

The dissertation is one of the special monographic researches in Ukraine which deals with the complex study of the formation and development of customs matter on the Western-Ukrainian lands (on the materials of Lviv customs-house) from ancient times up to now.

The state of the scientific research of the problem, its historiography and sources are elucidated. The relation between two concepts: “customs matter” and “customs policy” of the state is analyzed.

The legal basis of the customs matter in the Western-Ukrainian region as a part of Galicia-Volhynia Principality, Polish Kingdom, Polish-Lithuanian Commonwealth, Austrian and Austro-Hungarian Empire, the Second Polish Republic is systematically investigated. The estimation of historical-legal peculiarities of customs matter on the Western-Ukrainian lands during German-fascist occupation, as a part of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (the Soviet Union), after proclamation of Ukraine’s Independence is given.

A special attention is paid to the problems of harmonization of customs matter legal regulation in Ukraine with international-legal standards and standards of the European Union.

Key words: customs matter, Western-Ukrainian lands, legal regulation, customs legislation, Lviv customs-house, international-legal standards.